

Aris Nalcı: Herkes gitti bir o kaldı

Posted on 01/12/2019

“Bu soyağacının kökleri başından 1914-1918 Dünya savaşına kadar Küçük Asya’da Amasya’ya dayanır.

Doğal yoldan vefat edenlerin mezarları halen Amasya’dadır. 1914-1918 savaşında öldürülenlerin mezarları yoktur. Bu ağaçta her bir haç öldürülenlerin mezarları olarak onların hüznü anısını ölümsüzleştiren Haçkar’ı olsun. Gelecek nesillerin kalbinden özlemle bakalım bu haçlara.

Hayatta kalanlar bu haritanın hazırlandığı tarihte Amasya, Sovyet Ermenistan’ı, Rusya, İstanbul, Suriye, Bulgaristan, Kıbrıs, Mısır, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunuyorlar.

Amasya bizim soyumuzun doğduğu yerdir. Lezzetli sebzeleri ve dünyanın başka yerinde bulamayağınız hoş kokulu elmalarıyla ünlüdür. Dünyanın en eski haritalarından birini hazırlayan Strapon, İsa’dan önce burada doğmuştur. 15. yüzyılın en önemli bilim insanlarından ilk Ermenice cerrahlık kitabını yazan, sultanların cerrahbaşı Amirdovlet burada doğmuştur. Ünlü makine mühendisleri, tercümanlar ve eğitimciler burada doğmuştur.

Amasya tarihi olarak da medeniyetler beşiği bir şehirdir. Eski tanrıların doğduğu ve mezarlarının bulunduğu, krallıkların başketi. Mihirtat ve Parnages’in mezarları halen durmaktadır. Rum alfabesiyle dağın yamacındaki mağadaraki yazıtta şöyle yazıyor: ‘Tanrı kralımız Parnages’i korusun’

Şehir Sultan Beyazıd'ın da başkenti olmuştu. Onun adıyla bir camii var. Ünlü mühendislerinin eserleri İris nehrinin batısını süslemekte. Amasya'nın eski ve yarım kalmış kaleleri ve surları her yerinde tarihini anlatır.

Bu ağacı hazırlamaya 1907'de başladım. O zaman yaşlılarımız, tanınmış, Mahdesi Hagop ve Krikor hayattaydı ve atalarımızın isimlerini, hikâyelerini, soyağacını çok iyi hatırlıyorlardı. Yeni neslin bilgilerini ise her bir ağacın hayatta kalanlarından topladım. Her biri daha önce de dediğim gibi dünyanın dörtbir yanına dağılmışlardı.

Tam bu tarihlerde 2. Dünya Savaşı sürüyor bu yüzden bu tarihlerde doğanları kaydetme şansım olmadı.

Bu eksikleri tamamlamayı benden sonraki nesillere vasiyet etmiş olayım. Soyağacındaki kendi bölümlerini doldursunlar ve nesilden nesile aktarsınlar..."

'1915-1965 Huşamadyan Medz Yeğerni' isimli kitapta yer alan bu soy ağacı ve ekindeki yazının Türkçe çevirisiydi bu yukarıda okuduğunuz. Soykırımın 50. yılı vesilesiyle yayınlanan bu kitabın editörlüğünü Zartonk isimli gazetenin yayın yönetmeni Kersam Aharonyan yapmış, içeriğinde yüzlerce kişinin katkısı olmuş. Amasya'ya gideceğimi duyan kendisi de Amasyalı olan tarihçi yazar ağabeyim Hovsep Hayreni bir sohbetimiz sırasında bu soy ağacıyla birlikte çok önemli bir bilgiyi benimle paylaştığında Amasya'daki yolumuz belirlenmişti.

Kendisini görmeye gideceğim 'Amasya'nın son Ermenisi' başlığı ile Cumhuriyet Gazetesi'nde haber olan (6 Ekim 2014) Rafael Altunyan'ın soy ağacıydı bu. Kendisinin haberi yoktu soyağacının Ermeniler için çok önemli olan bu tarih kitabında yer aldığından ama Amasya'nın belki de en köklü ailesinden geliyordu.

Dolayısı ile Amasya seyahatim zannettiğimden de erken, Brüksel'deki Ermeni Derneği'nin

Kütüphanesi'ndeki bu sohbette başlamış oldu.

Yollarımız kesiştiğinde henüz bu konudaki makalesi yayınlanmayan Hovsep Hayreni'nin bana anlattıklarını doğrudan aktarmak daha doğru:

“Bütün vilayetlerden hayatta kalanların 1915 anılarına ve çeşitli analiz yazılarına yer verilen kitabın 1023-1024. sayfasında Amasyalı Garabed Altunyan'ın Zartonk yayın yönetmenine gönderdiği mektup ile kendi ailesinin soyağacını gösteren bir çizim ek olarak yer alır. O tarihte Beyrut'ta yaşamakta olan Garabed Altunyan, kendi 36 kişilik geniş ailesinden hayatta kalan yalnız 4 kişi olduğunu belirterek soykırımdaki kayıp oranının yüzde 89 olduğuna dikkat çekiyor. Çizilen soyağacının soldan birinci ana dalının üçüncü neslinden Hagop ile Mariam'ın oğlu olan Ğarabed, haç işareti konulmuş bütün isimlerin 1915'te buğday başakları gibi biçildiğini belirtiyor.

Aynı ağacın sağdan birinci ana dalında ise Rapael ve eşinden başlayarak devam eden nesilleri görüyoruz. Rapael'in torunlarından birinin ismi yine Rapael'dir. Onun da torunlarından biri (bu çizimde ismi geçmeyen, fakat Hovhannes'in çocuklarından biri olarak bugün Amasya'da yaşayan tek Ermeni olduğu bilinen) Rapael Altınoğlu'dur. Sonuncu Rapael'in ağabeyi Garbis Altınoğlu'nun da ismi bu soyağacında geçmiyor. Çünkü ağacı oluşturmaya çalışan Garabed ile Amerika'daki daha yaşlı akrabası Mihran Melkon Altunyan'ın bu çizim tarihine kadar Amasya'daki Hovhannes'ten haber alma ve çocuklarının isimlerini öğrenme imkanları olamamış. Soyağacını gösterdiğimiz Garbis Altınoğlu ahparik, sağ tarafa uzanan ana daldaki ikinci Rapael'in kendi dedesi olduğunu, onun altı çocuklarından Hovhannes'in kendi babası, diğerlerinin de isimleriyle tanıdığı amca ve halaları olduğunu teyid etti. Aslında bu aile fertlerinin kız kardeşlerden Ağavni sayesinde hayatta kaldığını, çünkü onu koruyan ve Mesude ismiyle kendisine eş yapan bir Arnavut memurun, diğerlerini de sürgünden kayırma gibi bir rol oynadığını anlattı.

'TÜRKİYE'DE DOĞMUŞ OLAN ERMENİ OĞLU'

Garbis Altınoğlu 12 Eylül mahkemelerinde yargılanırken onun hakkında iddianameyi yazan savcı, iddasını şu sözlerle başlatmıştır: “Her nasılsa Türkiye’de doğmuş olan bu Ermeni oğlu Ermeni...”. Savcı bey hayatta mıdır bilmeyiz, ama o zihniyete sahip devlet erkanı Garbis’in Türkiye’de nasıl doğmuş olduğunu ve hiç değilse beş-altı kuşak öncesine kadar Amasya’daki dedelerini isim isim bu soyağacında görebilir. Bu aynı zamanda, yüz yıl önce 15 bine yakın Ermeni barındıran Amasya şehrinin şimdi neden tek bir numunelik Ermeni barındırır hale geldiğinin resmidir. 1915 soykırımını anlatan Ermenice şiirlerin en tanınmış olanlarından biri, Baruyr Sevag’ın “Anlıreli Zankagadun” (Susmayan Çanevi) isimli eseridir ki, onun son dizelerinde şöyle denir: “Uzetsin miyayn meg Hay toğnel, yev ayn el tangaranum...”. (Yalnızca bir tek Ermeni bırakmak istediler geriye, ve o da müzede olmak üzere...)

Soykırımın ağırlığını, yokediş kastının toptanlığını ifade eden bu dizeler hiç de abartılı değildir. Ya da bütün ülke açısından bunu mecaz anlamda düşünsek bile, Ermenilerin o dönem büyük nüfusa sahip olduğu tek tek şehirlere baktığımızda, işte Amasya gibi bir yerde bunun bir hakikat olduğunu, görüyoruz. Kaldı ki, eski Ermeni nüfuslu yerleşimlerin çok büyük çoğunluğunda artık numunelik tek bir Ermeni de kalmamıştır. Yüzüncü yılda dünyanın gözünü boyamak için yalandan bir taziye yayınlayan Türkiye’nin lideri Recep Tayyip Erdoğan, daha sonra bir gazetecinin sorusu üzerine “Eğer Ermenilere soykırım yapılmış olsa bugün Türkiye’de yaşayan Ermeniler olmazdı” diyordu. Bu anlayışa göre geride kalabilen tek Ermeninin varlığı bile soykırımını yalanlamaya yeter demek ki...”

AMASYA’DA NE KALDI?

Amasya’da Tokat yolundaki Ermeni mezarlığı dışında Ermenilerden geride kalan pek de bir şey yok. 1914 Osmanlı sayımlarında Ermeni nüfusu 27.319, Rum 98.739 ve Müslüman 265.950 olan Amasya’da herkes Ermenileri hatırlıyor. “Her yerde Ermeniler vardı”

cümlelerinin sebebi aslında Ermenilerin ve Rumların Amasya'daki ticaretin %90'ını ellerinde bulundurmaları. Ermenice kaynaklarda[1] burada 1915 öncesinde 40 zengin aile olduğu söylenir. Ayrıca sebzeleriyle meşhur Amasya'nın en ünlü ahşçısı da Harutyun Karacıyan imiş. Artin Ağa'nın lokanta zinciri kentin Amasya ve Abaraj gazetelerinde en çok konuşulan isimlerden.

Ekonomideki üstünlüğü şu bilgilerle pekiştirebiliriz:

Amasya'daki 60 arabacıdan 50'si Ermeniydi; En bilinenleri, Kevork Danacıyan , Hagop Urgancıyan, Kevork Şahsuvaryan, Hovhannes Tülekyan ve Hagopcan Panosyan'dı.

Su değirmencilerinin hepsi Ermeniydi en ünlüsü: Hacı Niksarlıyan'dı

Kahvecilerden sekizi Ermeni, biri Türk'tü.

1912-1913 yıllarında Amasya vilayetinin ihracatla geçinen 50 tüccarından 45'i Ermeni, 5'i Türk, 600 dükkân sahibinden 450'si Ermeni, 100'ü Türk, 50'si Elen, 1000 sebze ve meyve satıcısından 600'ü Ermeni, 300'ü Türk, 100'ü de başka halklardan insanlardı.

Hac merkezleri Surp Hovannes, Karasun Mangants, Surp Toros, Surp Astavdadzadin ve Surp Aristes'ten ise geriye kalan sadece birkaç taş ve dönüştürülmüş camiler.

AMASYA'DA YANLIZ BİR ALTINOĞLU

Gördüğünüz gibi geriye kalan insanlardan başka birşey yok. İnsanlar derken tek bir kişiyi kast ediyorum. Rafael Altunyan. 1970-80 döneminde ülke genelinde hakim olan şiddetin ve gerilimin en çok kendilerini etkilediğini anlatan Altunyan da adını ve soyadını bu dönemde mahkemeye başvurarak Faruk Altınoğlu yapmış.

“Hayatımda 3 yıllık Tıbrevank deneyimim ve 1,5 yıllık askerliğim dışında Amasya’dan hiç çıkmadım. Çıkmayı da düşünmedim. İmkanım yok. Benim imkanlarım burada bile yaşamaya yetmiyor. Sokakta ayakkabı tamir ederek ailemi geçindirmeye çalışıyorum.” diyor.

Otelimizin kafesinde sohbet ederken sık sık tedirginliğini sezebiliyorum. Amasya’nın meşhur Yeşilırmağı’nın kenarında yağmurlu bir günde oturuyoruz.

Bir yandan heyecanlı: “Sizi gördüm diye çok sevinçliyim. Genelde kimse gelmez buralara. Konuşacak çok kişi olmaz” diyor.

Biz geçmişle ilgili sordukça onu rahatsız edeceğiz diye sohbeti açıktan alıyorum. Günlük sorunlardan, hayattan konuşurken Rafael Altunyan’ın ne kadar yalnız olduğunu bir kez daha farkına varıyorum. Eşi de Tokat’tan müslümanlaşmış bir Ermeni aileden. Aile hikayesini anlattıkça içimiz kabarıyor. Siyasi ayrımcılıklardan tutun da kadına karşı şiddete kadar aile içerisinde mücadele ettiği birçok şey var son kalan bu naif insanın içinde. Ne yapsan ne etsek diye çırpınıyoruz bir yandan ve bir türlü mevzuya giremiyoruz.

Hayatını sokakta kunduracılık yaparak kazanıyor Rafael Altunyan. Bu onun çekinerek anlattığı birşey değil:

“Ben 40 yıldır sokaklardayım. Diğer işyerlerinden 3’te bir fiyata yapıyorum. Beni tercih edenler çoktur. Yağmur olmadı mı haftada bir köylere de giderim. Herkes beni bilir tanır.”

“BENİ ÇAVUŞ YAPMADILAR”

“Askerliğimi Sarıkamış’ta yaptım onurlu bir şekilde. Bana yapılan tüm ayrımcılığa rağmen. Sonrasında döndüğümünden beri bu işi yapıyorum. Ben ortaokul mezunu olmama rağmen beni çavuş yapmadılar. Bir çavuş olmak istiyordum oysa. Sivas’ta askerlik yaparken çavuşlardan

biri askeri aracın arkasından aldığı portatif kürekle beni dövdü. Oysa yanımdaki diğer Türk arkadaşına hiçbir şey yapmadı.”

Sohbet sonrasında bizi tezgahını kurduğu eski çarşının köşebaşına götürüyor. Rafael farkında değil ama elimizde 1914’ten kalma bir Amasya merkez haritasına göre o köşebaşı Ermeni kilisesinden kalan son kalıntıların bulunduğu yer. İroni içimizi biraz daha parçalıyor.

Kilisenin köşebaşını halen bir Ermeni tutmuş.

“Ben küçükken kalabalıktı halen burası. 500’e yakın halk vardı. Özel günlerde babamlar ve şehrin önde gelenleri ulumama denen yerde toplanırlardı. Şimdi kaldı mı bilmiyorum. Savadiye’deydi. Ama ben kendimi bildim bileli şehirde önemli bir yapı, kilise falan yok. Bir mezarlığımız var işte. Şimdi belediye orayı yaptırmış. 3’te 2’si gitmiş. Babamın babaannemin mezarlarını tespit ettim ben. O kadar.”

“HERKES GİTTİ BİR TEK BEN KALDIM”

1970- 1980 arasında son kalan Amasyalı Ermeni aileler de şehirden çıkmış. Rafael ağabeyin isimleri ve olayları ağzına almadan anlatmaya çalıştığı aslında ASALA’nın aktif dönemleri:

“Olaylar başlayınca söylentiler çıktı, Ermenileri sürecekle, tahliye edecekler diye. Herkes korktu. Yalan söylemeye gerek yok. Zaten olaylar 72’de falan başladı. Duygusal bir insanım ben. Herkes gibi etkileniyor insan. Ben bile mahkemeye başvurdum ve adım Türk ismiyle değiştirdim. Şimdi adım Faruk. Çünkü herkes gitti bir tek ben kaldım. Atina büyükelçisi öldürüldüğünde bir ay aynı haberi yaptı TRT sanki tahrik etmek istercesine.”

BİR PORTRE: AMASYALI AMIRDOVLAT

Amasya'lı Amirdovlat (d. 1416, Amasya - ö. 1496, Bursa / Amasya) Osmanlı'nın Ermeni tabibiydi.

Fatih Sultan Mehmet'in cerrahbaşılığını yapmıştır. 1478-1482 yıllarında İstanbul'da yazdığı Ankidats Anbed (Cahillere Gereksiz) adlı kitabı, çağının en önemli farmakoloji külliyatı olarak kabul edilir. Ermenice olan eser, ikibine yakın tıbbi bitki ve kimyasal maddenin Ermenice, Arapça, Farsça, Yunanca, Latince (ve ender olarak Türkçe) adları ile ayrıntılı tıbbi açıklamalarını içerir. Bu eserin modern baskısı, 1927'de Viyana'da yayımlanmıştır.

Yaşamı hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. Amasya'da doğduğu, 1460'lı yıllarda Filibe'de Okud Pjşgutyen (Tıbbı Fayda) isimli bir kitap yayınladığı bilinmektedir. 1470-1472 yılları arasında bir tarihte İstanbul'a gelerek Fatih Sultan Mehmet'in maiyetine girdi. 1473'te Fatih ile birlikte Otlukbeli Savaşı'nda bulundu. Bu savaştan sonra Osmanlı egemenliğine giren Bayburt'ta bir süre görevli olarak kaldı. 1481 tarihinde İstanbul'da Akhrabadn (İlaç Kitabı) adlı bir eser yazdı. Müellifin kendini "cerrahbaşı" olarak tanıttığı bu eserde, ilaç karışımları anlatılmaktadır.

Amirdovlat'a ait olan "Hastanın Alâmetleri, Hali ve Ölümü" başlıklı bir elyazması Paris'te Biblioth que Nationale'de bulunmaktadır.

Arta Kalan Projesi Açık Toplum Vakfı, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliđi, Calouste Gulbenkian Vakfı, Aziz Surp Tur ve Ermeni Kültürü ve Dayanışma Derneği tarafından desteklenmiştir.

[1] XV. Yüzyıldan 1915'e Günümüz Türkiye'sinde Ermenilerin Ticari-Ekonomik Faaliyeti Toplu belgeler, derleyen: Khaçadur Dadayan, «Gasprint» Yayıncılık, Yerevan, 2012

Kaynak: t24.com.tr